
SOPEUTUVA MENESTYY

Toimivat työmarkkinat turvaavat
Pohjoismaisen hyvinvointimallin

VESA VIHRIÄLÄ

Valtiotieteiden tohtori Vesa Vihriälä on Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVAn ja Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen Etlan toimitusjohtaja.

- Vaikka teknologia kehittyy, työ ei ole kansantaloudessa menettämässä merkitystään. Suomessa Pohjoismaisen hyvinvointimallin kestävä ylläpitäminen vaatii nykyistä korkeamman työllisyysasteen.
- Suomen vajaatyöllisyys alkoi 1990-luvun suhdanneluonteisesta työllisyyden heikkenemisestä, mutta on muuntunut rakenteelliseksi ongelmaksi. Sen syyt löytyvät palkanmuodostuksesta, työntekijöiden työn tarjontaa ja työnantajien työn kysyntää koskevista kannustimista sekä työvoiman osaamisen puutteista.
- Kustannustason joustaminen lieventää negatiivisten sokkien vaikutuksia työllisyyteen ja tuotantoon. Aiemmin jousti valuutta, euroaikana kustannusjoustot on haettava palkoista.
- Palkkakustannusten sopeutuminen on ollut hidasta. Kilpailukykysopius ja meneillään oleva sopimuskierron merkitsevät muutosta parempaan suuntaan. Kun työttömyys on korkealla tasolla, palkkakehityksen pitää olla kilpailijamaita hitaampaa.
- Paikallisen sopimisen yleistäminen on tärkeää joustavuuden kannalta. Se antaa erityisesti mahdollisuuksia vastata tehtävä- ja yritystason sokkeihin.
- Mahdollisuudet ja kannustimet osaamisen päivittämiseen ovat korkean työllisyyden ja hyvän tuottavuuden edellytys. Koulutusjärjestelmä vaatii yhä uudistamista.
- Sosiaaliturvajärjestelmää on tarpeen kehittää paremmin työllistymistä kannustavaksi. On myös hyväksyttävä, että osa ihmisistä saa toimeentulonsa työtulojen ja sosiaaliturvan yhdistelmästä.

Kansalaisten hyvinvointi on useimmissa maissa keskimäärin paljon korkeammalla tasolla kuin, sanotaan, 40 vuotta sitten. Hyvinvoinnin lisääntyminen on vahvasti sidoksissa talouden kasvuun. Kansantaloudet tuottavat merkittävästi enemmän, parempia ja monipuolisempia palveluita ja tavaroita asukasta kohden.

Samalla asukasta kohden laskettu työpanos tunteina on vähentynyt. Ihmisillä on sekä vuodessa että koko elinkaaren aikana enemmän vapaa-aikaa.

Hyvinvoinnin lisääntyminen ja työtuntien väheneminen kertoo siitä, että työn tuottavuus – työtuntia kohden laskettu tuotannon arvo – on noussut nopeasti. Pitkällä aikajänteellä hyvinvoinnin kehityksen määrää tuottavuus, ei työtuntien määrä (kuvio 1).

Visiot tekoälystä ja roboteista työn korvaajana ovat johtaneet monet ajattelemaan, että työn merkitys tuotannon kasvun lähteenä supistuu jatkossa vielä radikaalimmin. Onko työn merkitys kansantaloudessa katoamassa? Onko paljon huomiota saanut pyrkimys nostaa työllisyysasetta eli työllisten osuutta työikäisestä väestöstä mahdoton ja hyvinvoinnin lisäämisen kannalta jopa järjetön ajatus?

Näin ei ole. Ensinnäkin tuotannossa tarvitaan teknologian kehityksestä huolimatta ihmistyöpanosta. Kun koneet ovat korvanneet rutiininomaisia työtehtäviä, talouksissa on syntynyt kysyntää muunlaisille työsuoritteille osana arvonluontiprosessia. On hyviä syitä ajatella näin olevan tulevaisuudessakin.

Tuottavuuden nousu lisää reaalituloja ja kysyntää samoille tai muille tuotteille sekä siten kysyntää ei-automatisoitavissa olevalle työlle. Automaatio synnyttää myös ihan uudenlaisia työtehtäviä. Sopeutuminen ei kuitenkaan ole välttämättä helppoa ja sen onnistumista auttavat hyvin toimivat työmarkkinainstituutiot¹.

Toiseksi, tuotannon synnyttämien tulojen tasaisen jakautumisen kannalta on eduksi, että laaja joukko ihmisiä osallistuu tuotantoprosessiin työpanoksellaan. Mitä laajempi osa väestöstä saa työ- ja yrittäjätuloa, sitä laajemmalle tuotannossa syntyvät tulot jakautuvat ilman veroilla rahoitettuja tulonsiirtoja.

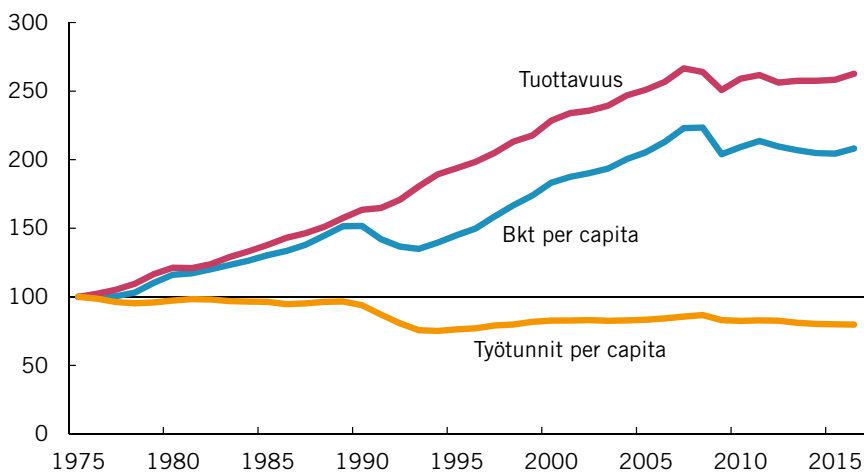
Kun työkykyinen väestö osallistuu laajalti verojen maksuun, voi julkinen sektori rahoittaa paljon erilaisia julkisia palveluita ja huolehtia tulonsiirroilla niiden kulutusmahdollisuuksista, jotka eivät itse kykene elantoaan hankkimaan. Tämä tulonjakonäkökulma on keskeinen osa niin sanottua pohjoismaista mallia.

Kolmanneksi työllä on itseisarvoinen merkitys ihmisille sekä itse työn tuottaman tyydytyksen ansiosta että luomalla sosiaalisia suhteita ja osallisuutta. Vastentahtoinen työttömyys heikentää tutkimusten mukaan ihmisten kokemaa hyvinvointia työn tulovaikutuksesta riippumatta².

Tällainen työn myönteinen vaikutus ei toki koske vain palkkaa tai yrittäjätuloa vastaan tehtyä markkinatyötä. Myös vapaaehtoistyö ja kotityö voivat tuottaa näitä hyötyjä. Mutta markkinatyössä tällaiset ei-rahalliset positiiviset seikat yhdistyvät parempiin tuloihin. Pitkäaikainen työttömyys ja työvoiman ulkopuolelle ajautuminen ovat tärkein köyhyyden ja syrjäytymisen syy Suomessa. Myös korkean työllisyysasteen luomaa osallisuutta voi pitää osana pohjoismaista mallia.

KUVIO 1 BKT ASUKASTA KOHDEN JA SEN OSATEKIJÄT SUOMESSA 1975–2016, 1975=100

LÄHDE: TILASTOKESKUS.

SOPEUTUVA MENESTYY

Nämä seikat eivät luonnollisesti tarkoita sitä, että työn määrän maksimointi olisi järkevä tavoite. Osa tuottavuuden kasvusta on teollistumisen alusta lähtien hyödynnetty lyhentämällä päivittäistä, vuosittaista ja elinkaaren mittaista työaikaa.

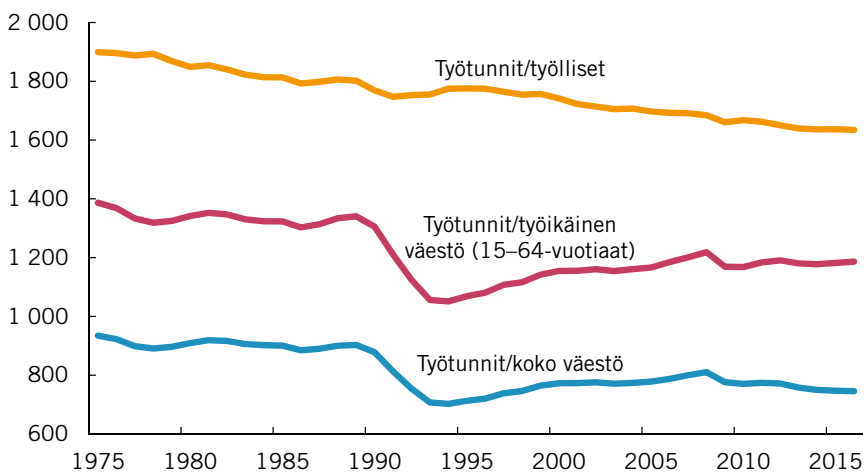
Sen sijaan on hyödyllistä, että mahdollisimman moni työkykyinen ihminen voi osallistua ja osallistuu työhön jollakin panoksella. Työssä olevien vuosityöajan voi olettaa jatkavan laskuaan samalla kun työtuontien kokonaismäärä taloudessa riippuu työssä olevien määrästä (kuvio 2).

KORKEA TYÖLLISYYSASTE, KORKEA TULOTASO

Vuotuisen työajan lyheneminen tuottavuuden kasvun ja vaurauden myötä ilmenee maiden välisissä eroissa: korkeamman tulotason maissa työssä olevat tekevät vähemmän tunteja kuin köyhemmissä maissa (kuvio 3 A).

KUVIO 2 TYÖTUNNIT TYÖLLISTÄ, TYÖIKÄISTÄ VÄESTÖÄ JA KOKO VÄESTÖÄ KOHDEN VUOSINA 1975–2016

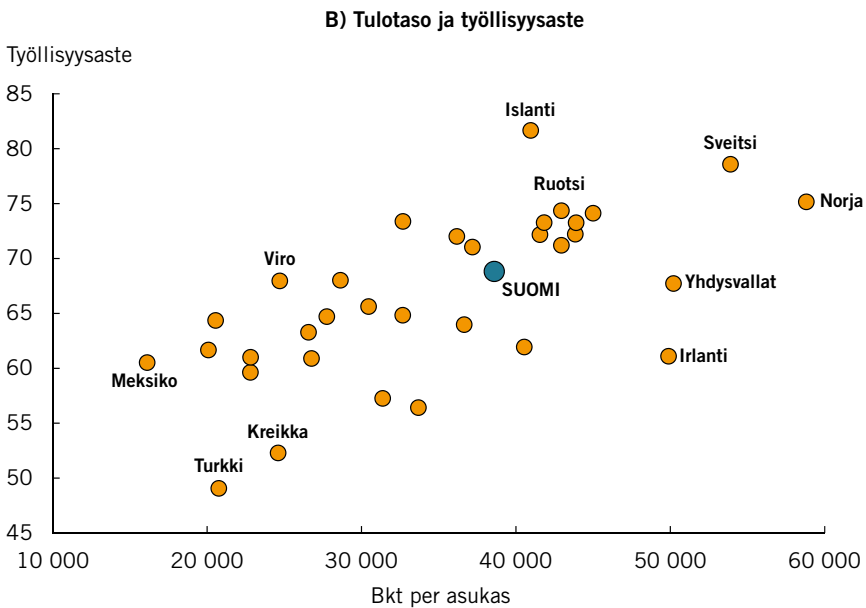
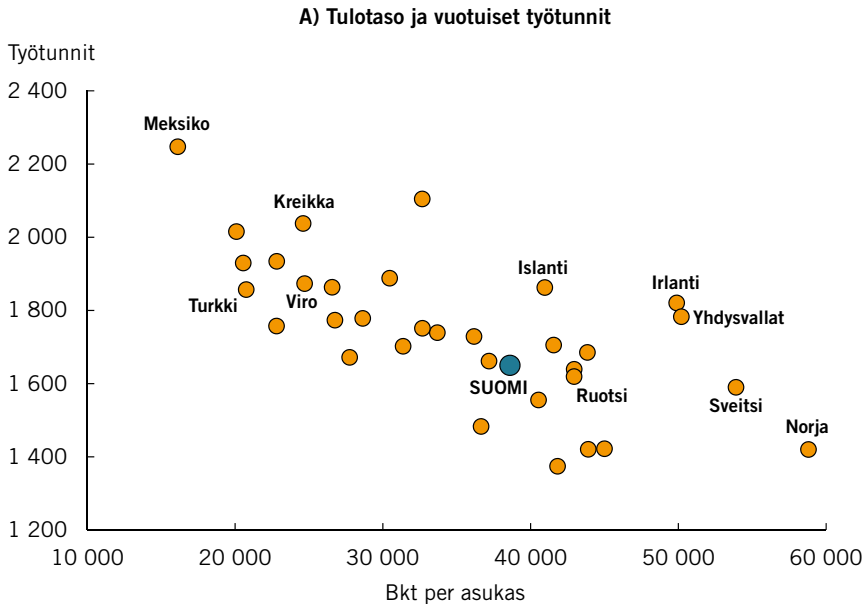
LÄHDE: TILASTOKESKUS.

SOPEUTUVA MENESTYYS

KUVIO 3 TULOTASON YHTEYS TYÖTUNTEIHIN JA TYÖLLISYYSASTEeseen OECD-MAISSA*

* KESKIAARVO 2010–2016. LÄHDE: OECD.

SOPEUTUVA MENESTYYS

Työhön osallistuminen ei kuitenkaan vähene tulotason kasvaessa. Työllisyysasteen ja tulotason välillä on pikemminkin positiivinen yhteys. Kun vauraus tuskin lisää työhön osallistumisen kiinnostavuutta, yhteys kertoo lähinnä korkean työllisyysasteen myönteisestä vaikutuksesta tulotasoon. Syy positiiviselle yhteydelle voi olla myös se, että samat seikat tukevat sekä korkeaa työllisyysastetta että korkeaa tuottavuutta. Tällainen yhteys näyttäisi kuitenkin olevan heikompi kuin tulotason ja työllisyyden välinen yhteys.

Työsuhde syntyy, kun se kannattaa työnantajalle ja työntekijälle.

Markkinataloudessa palkkatyösuhteet syntyvät vapaaehtoisuuden pohjalta silloin, kun työllistäminen kannattaa työnantajalle ja työllistyminen kannattaa työntekijälle sovitulla palkalla. Työnantaja vertaa työntekijän tuottaman lisäarvon (riippuu tuotannon hinnasta, työntekijän tuottavuudesta ja muiden panosten hinnoista) suhdetta työvoimakustannukseen, johon sisältyvät palkan ohella erilaiset välilliset työvoimakustannukset, kuten työnantajan eläke-, sairausvakuutus- ja työttömyysvakuutusmaksut. Kun lisäarvo ylittää työvoimakustannukset niin, että työpaikan luomiseen tarvittavan pääoman kustannukset tulevat riittävästi katetuksi, työpaikan luominen kannattaa, syntyy työn kysyntää.

Vastaavasti työntekijä vertaa työstä saatavaa nettopalkkaa siihen, millaiseen tulotasoon hän ylittäisi olematta puheena olevassa työssä tai työssä ylipäättään. Nettopalkkaan vaikuttavat bruttopalkan ohella työtulon verotus ja veronluonteiset maksut sekä myös työssäkäyntiin välittömästi liittyvät kulut kuten esim. työmatkakustannukset.

Nettopalkan pitää olla riittävän suuri verrattuna saatavilla oleviin tuloihin, jotka riippuvat mahdollisten vaihtoehtoisten työtulojen, yrittäjätulojen ja pääomatulojen ohella työttömyysturvan, toimeentulo-

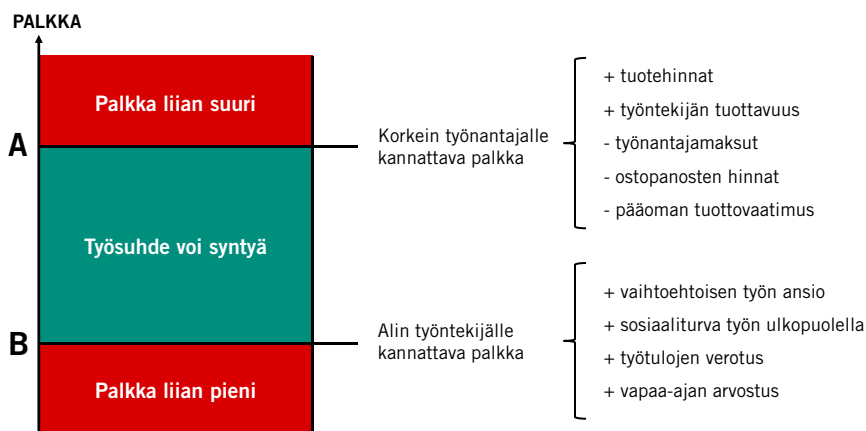
tuen, asumistuen ja joissain tapauksissa eläkkeen tasosta kaikkien näiden etuuksien yhteensovittamisen jälkeen. Kun vapaa-ajalla on arvoa, nettopalkan täytyy ylittää muutoin saatavissa oleva tulotaso riittävässä määrin, jotta työn vastaanottaminen ylipäätään kannattaa työntekijälle taloudellisesti.

Yhden työntekijän ja työnantajan asetelmaa on kuvattu kuviossa 4. Jos työnantajan ja työntekijän kannattavuusehdot ylipäätään täyttyvät piste A on vähintään pisteen B eli niin sanotun työntekijän reservatiopalkan tasolla, moni palkkataso täyttää ehdot. Tällöin palkka määräytyy työnantajan ja työntekijän neuvotteluvoiman perusteella.

Työnantajalla on yleensä selvästi vahvempi asema suhteessa yksittäiseen työntekijään, jolloin palkka pyrkii painumaan työntekijän reservatiopalkkaan³. Järjestäytymisen avulla työntekijät voivat kuitenkin vahvistaa neuvotteluasemaansa. Tällöin työsuhteeseen johtava palkkataso on lähempänä työnantajalle vielä kannattavaa palkkatasoa.

Jos työntekijän reservatiopalkka on tasoa A korkeampi tai ammatilliton työntekijää sitova palkkavaatimus asettuu sitä korkeammaksi, työpaikkaa ei synny tai olemassa oleva työpaikka tuhoutuu. Vastaavasti tasoa B pienempi palkkatarjous merkitsee, ettei työlle löydy tekijää.⁴

KUVIO 4 TYÖSUHTEEN SYNTYMINEN

TYÖN MÄÄRÄ EI OLE VAKIO

Yhden työnantajan ja yhden työntekijän asetelma on kuitenkin vain hyvin osittainen näkökulma työllisyyteen. Työmarkkinoilla on lukuisia erilaisissa kilpailutilanteissa olevia työnantajia ja erilaisia työtehtäviä. Samoin työntekijät ovat hyvin heterogeeninen joukko tuottavuudeltaan ja vaikka vapaa-ajan arvostuksen osalta. Työpaikkojen syntyminen määräytyy lukuisten työnantajien etsiessä työntekijöitä ja kilpaillessa heistä ja vastaavasti lukuisten työntekijöiden etsiessä työpaikkoja ja kilpaillessa niistä.

Toisaalta yksittäisen työnantajan ja työntekijän sopimusvapaudelle on merkittäviä rajoituksia. Lainsäädäntö asettaa rajoituksia esimerkiksi minimipalkoille (monissa maissa, joskaan ei Suomessa), työajoille, työtehtävien sisällön muuttamiselle ja irtisanomiselle.

Tätäkin tärkeämpiä ovat työntekijäjärjestöjen ja ammattiliittojen kollektiivisesti päättämät työehtosopimukset, joissa määritellään yleisen palkkatason kehitys ja osin palkkarakennetta koskevia asioita. Niissä määritellään lainsäädäntöä tiukempia rajoituksia eri alojen minimipalkoille ja muille työehdoille kuten työajalle ja sen joustavuudelle.

Sopimusvapauden rajoitukset vaikuttavat työsuhteiden kannattavuuteen sekä työnantajan että työntekijän kannalta. Työehtosopimusten yleisittovuuden kautta nämä rajoitukset koskevat tietyn ehdoin Suomessa kuten joukossa muitakin maita myös järjestäytymättömiä yrityksiä ja työntekijöitä.

Rajoitukset pyrkivät turvaamaan työntekijöiden etuja vahvemmassa asemassa olevaa työnantajaa vastaan. Toisaalta, mitä tiukempia ne ovat, sitä todennäköisempää on, että sellaisia työpaikkoja jää syntymättä, jotka syntyisivät, jos työnantaja ja työn hakija voisivat vapaasti sopia työehdoista.

Eikä tässä kaikki. Työmarkkinoilla syntyvien työsuhteiden määrät ja palkat vaikuttavat kotitalouksien tuloihin ja julkisen sektorin verotuloihin ja osaan menoista (esim. työttömyyskorvaukset). Tuotannon kannattavuus vaikuttaa kansantalouden vientituloihin ja investointeihin. Kulutuksesta, viennistä ja investoinneista koostuva kokonaiskysyntä vaikuttaa tuotannon määrään ja työvoiman kysyntään.

Työvoiman kysynnän kasvu pyrkii nostamaan palkkatasoa, joka puolestaan lisää työvoiman tarjontaa ja niin edelleen. Työllisyys, työttömyys ja palkat ovat siten kokonaistaloudellisia ilmiöitä. Työllisyyden ja työttömyyden vaihtelun hillintä on samalla keskeinen makrotalouspolitiikan tavoite.

Työvoiman kysyntään kohdistuu jatkuvasti monenlaisia sokkeja. Yhtäältä teknologinen kehitys ja kilpailu tekevät osasta työpaikkoja kannattamattomia annetuilla palkoilla samalla kun ne luovat uutta kysyntää toisenlaiselle työlle. Toisaalta kokonaiskysynnän eri osatekijät vaihtelevat eri syistä jatkuvasti ja näiden mukana myös työn kysyntä vaihtelee suhdanneluonteisesti. Suomessa työpaikoista tuhoutuu vuosittain 10–15 prosenttia ja jotakuinkin vastaava määrä uusia työpaikkoja syntyy. Työllisyyden muutos syntyy näiden suurten virtojen erotuksesta.

Työn tarjontaa lisäävät politiikkatoimet eivät lisää työttömyyttä.

Muutokset työn tarjonnassa ovat yleensä kysynnän muutoksia hitaasti liikkeisempiä. Tarjontaan vaikuttavat väestökehitys, kuten työvoiman liikkuvuus, koulutus, työhön kohdistuva verotus, sosiaaliturva ja työtä koskevat arvostukset. Myös teknologinen kehitys vaikuttaa työn tarjontaan. Esimerkiksi internet on luonut alustoja, joilla aiemmin työmarkkinoilta pois olleet tai vain satunnaisesti työtä etsineet henkilöt voivat tarjota työsuoritteita.

Olenainen seikka on, että työn määrä ei ole vakio. Se, kuinka moni on työssä (työllisyysaste), vaihtelee. Samoin se, kuinka paljon ihmisiä on työmarkkinoilla työssä tai työtä etsimässä (osallistumisaste), ja kuinka moni on työttömänä, ts. etsii työtä mutta ei sitä löydä (työttömyysaste).

Laajasti ottaen työn määrään vaikuttavat kaikki edellä esille tulleet seikat: kokonaiskysynnän vaihtelut, työvoiman tarjontaan vaikuttavat sosiaaliturva ja verotus, koulutus, alttius liikkua työpaikkojen välil-

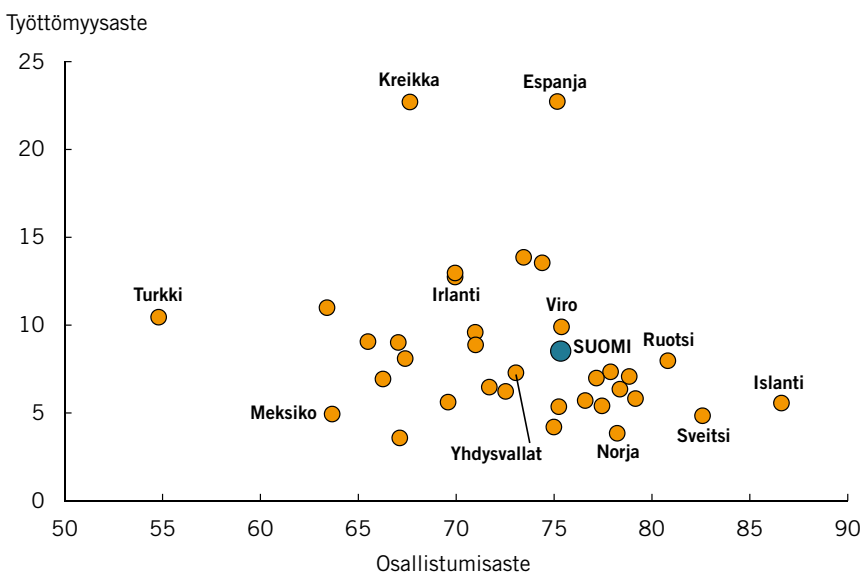
lä, työnantajiin kohdistuvat maksut, tuottavuus, Suomessa tuotettavien tuotteiden suhteelliset hinnat ja muiden panosten hinnat. Ja näiden lisäksi tärkeää on palkanmuodostus, toisin sanoen kuinka nopeasti ja voimakkaasti palkkataso ja palkkojen rakenne reagoivat em. kysyntää ja tarjontaa muuttaviin tekijöihin.

Erityisen tärkeää on huomata, että työvoiman tarjonnan kasvu ei lisää työttömyyttä pidemmällä aikajänteellä. Työttömyysasteen ja osallistumisasteen välillä ei ole positiivista yhteyttä. Jos jotakin, näyttää pikemminkin siltä, että yhteys on lievästi negatiivinen (kuvio 5). Maissa, joissa työttömyys on onnistuttu pitämään vähäisenä, ihmiset ovat herkemmin työmarkkinoilla kuin työvoiman ulkopuolella.

Työn tarjontaa lisäävät politiikkatoimet eivät siten lisää pidemmän päälle työttömyyttä, vaikka näin usein ajatellaan. Tämä koskee niin parempia kannustimia osallistua työmarkkinoille kuin esimerkiksi työperäisen maahanmuuton edistämistä. Toki sopeutuminen tarjonnan lisäykseen on helpompaa, kun työvoiman kysyntätilanne on hyvä.

KUVIO 5 OSALLISTUMISASTE JA TYÖTTÖMYYSASTE*

* KESKIARVO 2010–2016. LÄHDE: OECD.

SOPEUTUVA MENESTYY

TYÖLLISIÄ ON SUOMESSA LIIAN VÄHÄN

Suomessa on selvä vajaatyöllisyyden ongelma. Työllisyysaste eli työllisten osuus työikäisestä väestöstä on ollut alhainen verrattuna muihin laajan hyvinvointivaltion maihin, ennen kaikkea muihin Pohjoismaihin aina 1990-luvun lamasta asti. Samalla työttömyysaste on ollut korkea vastaaviin maihin verrattuna, vaikka työmarkkinoille osallistumisen aste eli työllisten ja työttömien summan suhde työikäiseen väestöön on ollut alhainen (kuvio 6).

Alhainen työllisyysaste on merkittävä ongelma julkisen talouden kestävyyskannalta. On vaikea kerätä riittävästi veroja hyvinvointilupauksen lunastamiseksi, kun veronmaksajien osuus väestöstä on alhainen ja tulonsiirroista riippuvien ihmisten osuus suuri. Käytännössä kestävyysvaje johtaa ennen pitkää tarpeeseen korottaa veroja tai leikata menoja.

Ongelma kärjistyy väestön ikääntymisen myötä, kun työikäisen väestön osuus koko väestöstä supistuu. Suomessa 15–64-vuotiaan väestön määrä on laskenut jo vuodesta 2011 lähtien. Meillä on selvästi suurempi kestävyysvaje kuin keskimäärin EU-mailla ja varsinkin suurempi kuin muilla Pohjoismailla.

Toisaalta veroaste eli kaikkien verojen suhde bkt:hen on Suomessa OECD-maiden neljänneksi korkein Tanskan, Ranskan ja Belgian jälkeen. Tämä kertoo siitä, ettei kestävyysvaje johdu alhaisesta verotuksen tasosta. Ongelma liittyy pikemminkin menojen tasoon ja siihen, että liian pieni osa väestöstä osallistuu (ainakin merkittävästi) verojen maksuun.

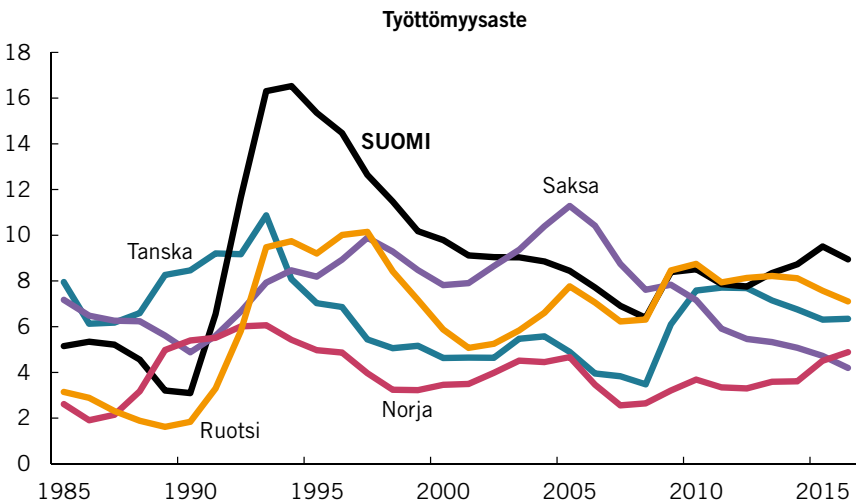
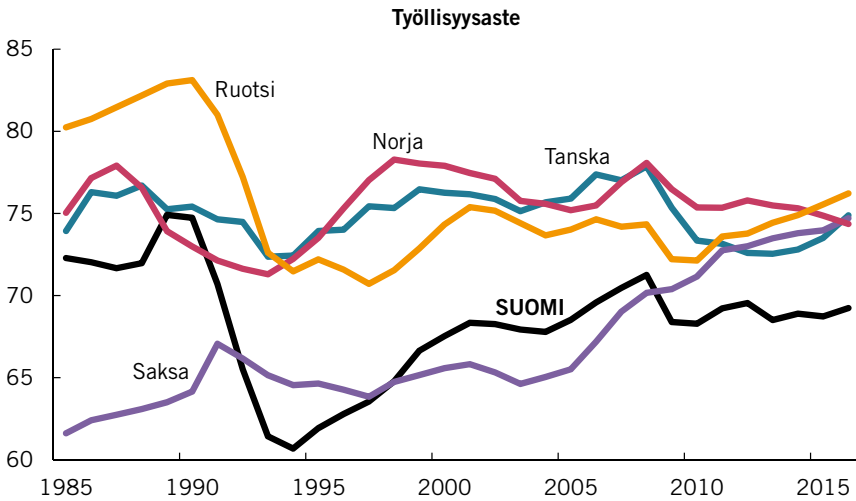
Työllisyysasteen vaikutus kestävyysvajeeseen on huomattava. Sekä Etlan että valtiovarainministeriön arvioiden mukaan työllisyysasteen nousu yhdellä prosenttiyksiköllä alentaa kestävyysvajetta noin 0,4 prosenttiyksikköä⁵.

Niinpä työllisyysasteen 5 prosenttiyksikön nousu likimain muiden Pohjoismaiden keskimääräiselle tasolle pienentäisi kestävyysvajetta 2 prosenttiyksikköä. Tämä on huomattavan suuri luku, kun sitä verrataan erilaisiin sinänsä epävarmoihin arvioihin vajeen suuruudesta.

Talouspolitiikan arviointineuvosto esimerkiksi on arvioinut vajeen suuruudeksi 3 prosenttia. Tällaisten arvioiden ongelma toki on, että ne ovat hyvin epävarmoja, jolloin pienet oletusten muutokset johtavat suuriin muutoksiin vajearviossa.⁶

KUVIO 6 TYÖLLISYYSASTE JA TYÖTTÖMYYSASTE ERÄISSÄ MAISSA VUOSINA 1985–2016 (15–64), %

LÄHDE: OECD.

SOPEUTUVA MENESTYY

Pohjoismaisittain alhaisen työllisasteen vaikutusta tuloeroihin ja köyhyyteen on Suomessa kompensoinut OECD-maiden suurin tulontasaus vero- ja tulonsiirtojärjestelmän kautta. Kun jo korkea verotaso on vaikea nostaa (pääoman ja työvoiman kansainvälinen liikkuvuus pikemminkin luo painetta verotuksen keventämiseen), työllisyysasteen jääminen alhaiseksi kasvattaa painetta sellaiseen menojen karsintaan, joka vähentää tulontasausta.

ISOT SOKIT JA PUUTTEELLINEN SOPEUTUMINEN VAJAATYÖLLISYYDEN SYITÄ

Työllisyysasteen romahdus 1990-luvun lamassa 74 prosentista 60 prosenttiin oli alun perin seurausta kokonaiskysynnän rajusta laskusta, jonka taustalla puolestaan oli rahoitusmarkkinakuplan puhkeaminen ja Neuvostoliiton kaupan romahdus. Tuotannon supistuminen ilmeni lähes yksinomaan työpanoksen vähenemisenä. Työn tuottavuus jatkoi pientä notkahdusta lukuun ottamatta kasvuaan laman läpi. Työllisyyden suhdanneluonteinen heikkeneminen muuntui kuitenkin rakenteelliseksi ongelmaksi.

Tuhoutuneet työpaikat olivat erilaisia kuin muuttuneissa oloissa potentiaalisesti syntyneissä olleet työpaikat. Talouden kyky ohjata työvoimaa uusiin käyttöihin oli tarpeeseen nähden puutteellinen. Samalla työttömyysjaksojen pitkittyminen ja työttömien ajautuminen työvoiman ulkopuolelle lisäsi rakenteellista vajaatyöllisyyttä sellaisenaan: pitkäaikainen työstä poissaolo on omiaan heikentämään työllistymismahdollisuuksia useista syistä. 15 vuotta taantuman pohjan jälkeen työllisyysaste ylsi vasta 70,6 prosenttiin vuonna 2008 ja työttömyysaste oli yhä 6,4 prosenttia.

Vajaatyöllisyyden pitkäaikaisuus laman pohjasta noustaessa ei johtunut työvoimakustannusten keskimäärin korkeasta tasosta tai kokonaiskysynnän heikkoudesta. Devalvaation ja palkkamaltin seurauksena kustannuskilpailukyky oli pitkään erinomainen. Talous kasvoi 15 vuoden aikana lähes 4 prosentin vuosivauhtia.

Heikoksi jääneen työllisyyden syiden täytyykin löytyä rakenteellisista seikoista. Syyt liittyvät työntekijöiden työn tarjontaa ja liikkuvuutta koskeviin kannustimiin sekä työnantajien työn kysyntää koskeviin kannustimiin. Kyse on myös siitä, missä määrin työvoiman osaaminen vastasi potentiaalisten työtehtävien osaamistarpeita. Työttömyys ja työvoiman ulkopuolelle jääminen kosketti erityisesti vähän koulutettuja ja vanhempia henkilöitä.

Työllisyysasteen kasvua rajoittavat tekijät ovat pääosin rakenteellisia.

Vuonna 2008 alkanut globaali kriisi, eurokriisi ja näiden kanssa limityneet Suomea keskimääräistä enemmän koskeneet epäsymmetriset sokit (Nokia ja paperiteollisuuden alamäki, globaali investointilama, Venäjän kysynnän heikkeneminen) sysäsivät Suomen uuteen taantummaan. Toisin kuin 1990-luvulla nyt tuotannon menetys on ilmennyt ensi sijassa tuottavuuden romahduksena, kun korkean tuottavuuden tuotantoa tuhoutui, ja toisaalta tuottavuuden hitaana toipumisena. Tästä huolimatta noin 100 000 työpaikkaa katosi ja työllisyysaste aleni noin 68 prosenttiin. Työpaikkoja katosi erityisesti teollisuudesta. Tulonmuodostuksen kannalta ongelmallista oli, että tuhoutuneet työpaikat olivat keskimäärin varsin tuottavia.

Kustannuskilpailukyky heikkeni juuri sokkien iskiessä, ja se on korjautunut hitaasti. Tämä on ollut omiaan hidastamaan työllisyyden kohe-
nemista. Talouden toipuminen on kestänyt pitkään. Kasvu piristyi kestäväksi arvioitavalla tavalla vasta vuonna 2016 ja työllisyys alkoi parantua merkittävästi vasta vuonna 2017.

Mutta varsinkin sen jälkeen, kun kilpailukykysojimus ja palkkojen nousuvauhdin hidastuminen suhteessa kilpailijamaihin ovat parantaneet kilpailukykyä, työllisyysasteen kasvua rajoittavat tekijät ovat jälleen pääosin rakenteellisia.

PALKKAJOUSTAVUUS LIEVENTÄÄ SOKKIEN VAIKUTUKSIA

Talouskehitys 1990-luvun alusta saakka osoittaa työmarkkinoiden joustavan toiminnan tärkeyden kasvun ja työllisyyden kannalta Suomen kaltaisessa maassa. Pienenä maana, joka pyrkii olemaan tuottavuuden eturintamassa, tuotannossa on erikoistuttava. Tämä erikoistuminen altistaa talouden yksittäisten tuotannonalojen sokeille suuremmissa määrin kuin tapahtuu monipuolisemman tuotannon maassa, esimerkiksi Saksassa tai jopa Ruotsissa.

Kustannustason joustaminen lieventää negatiivisten sokkien vaikutusta tuotantoon ja työllisyyteen. Aiemmin Suomessa tapahtui näin valuutan arvon alenemisen, devalvaation, avulla. Euroalueen osana tämä ei enää ole mahdollista. Vaihtoehto on palkkojen joustaminen alaspäin.

Palkkojen joustaminen on ollut koko talouden tasolla kaikkialla veraten vaatimatonta. Palkkatasot ovat alentuneet absoluuttisesti lähinnä syviin taantumiin joutuneissa maissa kuten Kreikassa, Irlannissa ja Baltian maissa vuonna 2008 alkaneen kriisin aikana.

Kuitenkin myös Saksassa palkkakehitys oli 2000-luvun alun korkean työttömyyden vuosina hyvin maltillista niin, että saksalaisen työn kilpailukyky parani muutamassa vuodessa merkittävästi. Tätä on pidetty keskeisenä Saksan viime vuosien vahvan työllisyyskehityksen syynä.⁷

Suomessa palkkatason sopeutuminen on ollut hidasta ja tämän voi olettaa hidastaneen työllisyyssokeista toipumista.⁸ Näyttäisi kuitenkin siltä, että tilanne on ainakin jossain määrin muuttumassa.

Kustannustasoa alentaneen kilpailukyky sopimuksen ohella sopimus-palkkojen korotukset ovat jääneet loppuvaiheessa olevalla sopimuskierröksellä tasolle, joka riittää edelleen parantamaan kustannuskilpailukykyä. Vaikka niin sanotusta Suomen mallista ei syntynytkään varsinaista sopua, meneillään oleva palkkakierros vastaa pitkälle tavoitetta siitä, että niin kauan kun työttömyys on korkealla tasolla, palkkakehityksen pitäisi olla kilpailijamaita hitaampaa.

Palkkatason sopeutuminen ei riipu pelkästään kollektiivisista sopimuksista. Tärkeitä ovat myös työpaikkatason ratkaisut, joko osana liittotason sopimuksia tai niistä riippumatta.

Työpaikkatasolla määrittävät palkkaliukumien eli ansiotason muutoksen ja työehtosopimusten määrittämien sopimuskorotusten erotus. Saksan kilpailukykyyn paraneminen perustui olennaiselta osin *negatiivisiin* liukumiin, toisin sanoen paikallisiin sopimuksiin pienemmistä korotuksista tai jopa palkkojen alentamisesta suhteessa liittotason työehtosopimuksiin.

Paikallinen sopiminen pystyy vastaamaan yritys- ja työtehtäväkohtaisiin sokkeihin.

Suomessakin liukumilla on selvä yhteys työllisyystilanteeseen, mutta ainakin toistaiseksi niiden vaikutus palkkatason kehitykseen on jäänyt pienemmäksi kuin Saksassa. Paikallisen sopimisen merkityksen vahvistuminen tukisi tällaista palkkajoustavuutta.

Paikallinen sopiminen pystyy vastaamaan paremmin myös yritys- ja työtehtäväkohtaisiin sokkeihin. Näiden merkitys on lisääntynyt globaalissa kilpailussa parin viime vuosikymmenen aikana.⁹

Globaaleissa arvoketjuissa kansainvälinen kilpailu kohdistuu eri tuotantovaiheiden kustannuksiin, eikä kustannustasoon yritys- tai toimialatasolla. Tietyn tuotantovaiheen työpaikka riippuu siitä, mikä on kyseisen tuotantovaiheen vaatiman työpanoksen tuottavuuskorjattu kustannus Suomessa verrattuna kilpaileviin sijaintipaikkoihin.

Teknologinen kehitys on omiaan lisäämään kilpailua ja ulottamaan sitä toimintoihin, jotka ovat aiemmin olleet kilpailulta suojattuja. Voidaan olettaa, että entistä hienojakoisempi kilpailu muuttaa aiempaa herkemmin työpaikkoja kannattamattomiksi, jos tuottavuuskorjattu kustannustaso ei jousta.

Automaatio ja globaali kilpailu alhaisen tulotason maista tuhoavat erityisesti rutiinomaisia työtehtäviä kehittyneissä maissa. Aiempaan

nähdessä monimutkaisemmat päättelyä vaativat tehtävät ovat alttiita automatisoinnille ja kilpailulle. Sopeutumishaaste ei siten koske enää pelkästään vähän koulutusta saaneita työntekijöitä.

Jos työehdot joustavat yritys- ja tehtäväkohtaisella tasolla, lievenee yritys- ja työtehtäväkohtaisten sokkien vaikutus työllisyyteen. Työtehtävä voi säilyä kannattavana, kun palkat ja muut työehdot joustavat. Vastaavasti työpaikan menettänyt henkilö työllistyy nopeammin, jos hän ei edellytä heti samaa palkkatasoa uudessa tehtävässä.

Työehtojen joustavuus on työllisyyden kannalta eduksi erityisesti silloin, kun ammatilliselle ja alueelliselle liikkuvuudelle on esteitä. Jousto on omiaan vähentämään työttömyyden eroja eri koulutustasojen ja alueiden välillä.

Tehtäväkohtaisten sokkien oloissa yksi tärkeä jouston muoto työnantajalle on mahdollisuus muuttaa työvoiman rakennetta, ts. irtisanoa työntekijöitä ja palkata uusia, silloin kun osaamistarpeet muuttuvat, eikä pienellä koulutuspanostuksella ole mahdollista täydentää osaamista riittävästi. Vaikka lomautukset ja irtisanominen on taloudellisista ja tuotannollisista syistä Suomessa helppoa, työvoiman rakenteen muuttaminen ei sitä ole. Yksittäisen työntekijän irtisanomissuoja on vahva, ja irtisanottuja koskeva takaisinottovelvoite rajoittaa uusrekrytointeja.

RATKAISEVAT PUITTEET: OSAAMINEN, VEROTUS JA SOSIAALITURVA

Työn kilpailukykyinen kustannustaso on välttämätön edellytys kilpailulle alttiiden työpaikkojen syntymiselle ja säilymiselle Suomessa. Palkkojen ja muiden työehtojen riittävä joustavuus ei kuitenkaan ole ainoa tämän kannalta tärkeä seikka eikä suomalaisen työn kustannuskilpailukyky ainoa hyvän työllisyyskehityksen edellytys.

Järkevä tavoite on työllistyminen mahdollisimman tuottaviin tehtäviin, joista voidaan maksaa hyvää palkkaa. Tämän yksi ehto on teknologian tasoon ja luonteeseen nähden riittävä ja oikea osaaminen. Suomen

lähtökohta on tässä suhteessa hyvä. Väestön koulutustaso on korkea ja osaaminen yleisesti hyvää, mistä selvin osoitus on menestys OECD:n aikuisväestön osaamista mittaavassa PIAAC-arvioinnissa.

Tämän vuoksi on epäuskottavaa, että osaamisen puutteet ovat pääsyy Suomen alhaiseen työllisyysasteen muihin Pohjoismaihin tai esimerkiksi Saksaan verrattuna.

Koulutusjärjestelmässä on kuitenkin puutteita, joiden ongelmallisuus lisääntyy jatkossa. Ne liittyvät lähinnä kolmeen asiaan.

Avainasemassa on täydennys- ja uudelleen koulutus.

Koulutustason kehitys ei ole viime vuosina vastannut muiden kehittyneimpien maiden muutosta. Korkeakoulutettujen osuus on lievästi laskussa, vaikka korkeakoulutuksen tuotot sekä yksilötasolla että koko kansantalouden tasolla ovat yhä hyvät. Toiseksi osa nuorisosta jää kokonaan vaille peruskoulun jälkeistä koulutusta, mikä tekee heidän työllistymisensä hyvin vaikeaksi. Kolmanneksi, vahvasti tutkintoihin suuntautunut koulutusjärjestelmä ei ole kovin joustava tuottamaan nopean rakennemuutoksen edellyttämiä uusia valmiuksia.

Koulutusjärjestelmä kaipaava uudistamista kaikkien näiden seikkojen osalta. Kun teknologia muuttuu nopeasti ja korvaa vaikeasti ennustettavalla tavalla ihmistyötä, hyvän perusosaamisen lisäksi tarvitaan hyvin tehokas täydennys- ja uudelleen koulutusjärjestelmä. Olennaista on kytä suuntaamaan koulutus niille, jotka tarvitsevat osaamisen päivitystä, eikä vain niille, joilla on siihen erityinen kiinnostus. Tähän tarvitaan uusia muotoja, jotka syntyvät parhaiten kokeilujen kautta.

Riittävän ja oikean osaamisen ohella toinen tärkeä edellytys työllistymiselle hyvän tuottavuuden tehtäviin on, että työvoimalla on kannustimet siirtyä tällaisiin töihin, kun niitä potentiaalisesti syntyy. Näyttäisi siltä, että Suomessa ei ole tavattoman suuria ongelmia siirtyä olemas-

sa olevasta työstä toiseen. Erään vertailun mukaan tämä on kansainvälisesti vertaillen jopa varsin vilkasta.¹⁰

Selvästi suurempia ongelmia liittyy siihen, missä määrin ihmiset siirtyvät erityisesti työttömyydestä mutta myös työvoiman ulkopuolelta yli-päättään työhön ja samalla mahdollisimman tuottavaan sellaiseen.

Työvoiman alueellisen liikkuvuuden esteet ovat yksi ilmeinen rajoite. Työvoiman kysynnän kasvu ja samalla tuottavimpien työpaikkojen kasvu on keskittynyt verraten harvalukaiseen joukkoon työssäkäyntialueita. Työvoiman siirtymistä muista osista maata tällaisille alueille rajoittavat monet seikat. Tärkein politiikan vaikutuspiirissä oleva asia on kasvukeskusten asuntotarjonnan niukkuus.

Kun Suomen suurimmassakin kasvukeskuksessa, pääkaupunkiseudulla, asukastiheys on alhainen, hyvällä kaavoituspolitiikalla, maanomistajien rakentamiskannustimia parantavilla kiinteistövero- ja maankäyttömaksuratkaisuilla sekä rakennusalan kilpailua tukevilla toimilla voisi olettaa voitavan lieventää tätä rajoitetta.

On myös näyttöä siitä, että asunnon vaihtamista rasittava varainsiirtovero vähentää muuttamista¹¹. Varainsiirtoveron alentamisen voisi hyvin kytkeä järkevään kiinteistöverouudistukseen vähentämättä verotuloja.

Työn vastaanottamisen riittämättömät kannustimet ovat aito ongelma.

Viime vuosina alueellisen liikkuvuuden ongelmien merkitys on kuitenkin pienentynyt suhteessa muihin työllistymisen ongelmiin. Työllisyysasteiden ja työttömyysasteiden alue-erot ovat pienentyneet. Useilla alueilla ml. erityisesti voimakkaimmin kasvavilla alueilla on yhä enemmän samanaikaisesti auki työpaikkoja ja korkea työttömyys.¹² Suurin työttömien ja työvoiman ulkopuolella olevien joukko ja siten työllistymispotentiaali on väestömäärältään suurimpien kasvukeskusten alueilla.¹³

Onkin ilmeistä, että osaamispuutteiden ohella työn vastaanottamisen riittämättömät kannustimet ovat aito ongelma. Työttömyys- ja muu sosiaaliturva, erityisesti toimeentulo- ja asumistuki voivat johtaa monissa tapauksissa hyvin korkeaan työllistymisveroasteeseen: ne voivat syödä yli 80 prosenttia työllistymisen tuomasta hyödystä. Sosiaalietuuksien saamiseen liittyvä epävarmuus haittaa lyhytkestoiseen työhön osallistumista jopa silloin, kun periaatteessa työ kannattaisi. Suomen sosiaaliturvajärjestelmän kielteiset vaikutukset työn tarjontaan näyttävät suuremmilta kuin Ruotsissa tai sosiaaliturvaa merkittävästi uudistaneessa Britanniassa.¹⁴

Nämä tarjontapuolen ongelmat yhdessä sen kanssa, että automaatio ja kilpailu ovat vähentäneet erityisesti rutiininomaisen työn kysyntää ja että työehtosopimusten minimipalkatkin ovat osalle työvoimaa liian korkeita työnantajan näkökulmasta, ovat johtaneet työttömyyden painottumiseen heikon koulutuksen ja yleensä heikkojen työmarkkina-alueiden väestöön.

Koulutus, verotus ja sosiaaliturva eivät ole samalla tavalla puhtaasti työmarkkina-asioita kuin työehtosopimukset. Ne vaikuttavat kuitenkin kaikkiin tärkeisiin tulemiin työmarkkinoilla. Tämän vuoksi niitä ei voi sivuuttaa työmarkkinoiden toimintaa arvioitaessa.

Suomessa erityisesti sosiaaliturvaa, mutta osin myös verotusta ja jopa koulutusta koskevat päätökset ovat olleet poikkeuksellisen paljon kolmikannan eli työmarkkinajärjestöjen ja valtiovallan yhteisen päätöksenteon piirissä. Vaikka tällainen yhteistyö on luultavasti auttanut paneemaan sovittuja uudistuksia sujuvasti toimeen, yhteistyöhön on liittynyt myös vahva veto-oikeuden elementti. Uudistuksia, joista hallitus ei ole päässyt yhteisymmärrykseen työmarkkinajärjestöjen kanssa, ei ole pystytty toteuttamaan. Tämä on heikentänyt kykyä nopeaan ja johdonmukaiseen päätöksentekoon.

Meneillään on useita koulutusta koskevia uudistuksia ja myös työttömyysturvaan on tehty työhön osallistumisen kannustimia parantavia uudistuksia. On kuitenkin ilmeistä, etteivät ne vielä riitä työvoiman tarjonnan ja tarjonnan ja kysynnän kohtaannon riittävään parantamiseen. Sekä koulutus uudistusten jatkolle että esille nousseelle ajatuksel-

le sosiaaliturvan kokonaisuudistuksesta seuraavalla hallituskaudella on vahvat perusteet.¹⁵

Yksi kipupiste uudistuksissa, jotka tähtäävät työttömien ja työelämästä syrjäytyneiden työllistymiseen, koskee palkan ja sosiaaliturvan yhdistämistä. Näyttää siltä, että yritysten kannattaa työllistää monia työtä vailla olevia vain palkoilla, jotka eivät riitä välttämättömänä pidettävään tulotasoon.

Heikosti tuottavan työvoiman työpanoksen saaminen käyttöön vaatii tämän vuoksi paitsi lisää koulutuspanostuksia myös sen hyväksymistä, että osalle ihmisistä toimeentulo muodostuu työtulojen ja sosiaaliturvan yhdistelmästä.

SOPEUTUMISKYKY RATKAISEE

Pohjoismaisen hyvinvointimallin kestävä ylläpitäminen vaatii selvästi korkeampaa työllisyysastetta kuin mihin Suomi on pystynyt. Työpaikkoja tuhoutuu väistämättä koko ajan ja ainoa tapa yltää nykyistä korkeampaan työllisyysasteeseen on pitää työpaikkojen syntyminen tätä suurempana.

Vaikka sopeutumistarpeet todennäköisesti edelleen kasvavat, ei ole sen paremmin historian kuin talusteoriankaan valossa syytä olettaa, että korkeaa työllisyysaste olisi mahdollinen. Olennaista on pitää työpaikkojen luominen riittävän kannattavana ja huolehtia siitä, että ihmisillä on edellytykset ja kannustimet täyttää potentiaalisesti syntyvät työpaikat.

Työehtojen joustavuus tukee sitä, että työtilaisuuksia syntyy eivätkä työpaikat katoa tilapäisissä kannattavuusongelmissa. Työllistyminen tuottavasti vaatii ihmisiltä paitsi riittävää osaamista myös kannustimia ottaa työtä vastaan ja ammatillista ja alueellista liikkuvuutta.

Työmarkkinoiden instituutioita tulisi kehittää niin, että ne tukevat tarvittavaa joustavuutta. Tämä on lähtökohtaisesti työmarkkinaosa-puolten asia. Julkinen valta määrittää kuitenkin lainsäädännöllä työmarkkinasopimisen reunaehdot ja verotusta ja sosiaaliturvaa koskevilla ratkaisuilla työhön osallistumiseen ja liikkuvuuteen vaikuttavat kannustimet. Tätä vastuuta se ei voi välttää.

VIITTEET

- 1 Acemoglu ja Restrepo (2018) esittelevät selkeällä tavalla talouden mekanismeja, jotka luovat uutta työtä, kun automaatio korvaa ihmistyötä joissakin tehtävissä. Samalla he tuovat esille sopeutumiseen liittyvät ongelmat.
- 2 Mm. Clark ja Oswald (1994) osoittavat työttömyyden suuren vaikutuksen koettuun onnellisuuteen. Monissa muissa tutkimuksissa on esitetty runsaasti näyttöä työttömyyden ja työelämän ulkopuolelle ajautumisen aiheuttamista ongelmista sekä yksilö- että yhteisötasolla. Nämä koskevat paisti koettua hyvinvointia, myös terveyttä, rikollisuutta jne.
- 3 Avainhenkilöstön asema on toki toisenlainen. Avainhenkilöt voivat kilpailuttaa työnantajia, ja työsuhde syntyy pikemminkin pisteen A tuntumassa olevalla palkalla.
- 4 ”Kannattavuusehtojen” ei toki tarvitse päteä jokaisella lyhyellä periodilla, esimerkiksi kuukauden aikana. Työnantajan kannattaa maksaa tilapäisesti korkeampia työvoimakustannuksia kuin mihin syntyvän arvonlisän perusteella olisi aiheutta, jos hän voi olettaa, että tilanne tasapainottuu pidemmän päälle. Vastaavasti työntekijän kannattaa ottaa työtä vastaan ja olla työssä tilapäisesti vaihtoehtoon verrattuna liian pienellä palkalla, jos hän voi olettaa tilanteen korjautuvan ajan mittaan.
- 5 Kauhanen ja Vihriälä (2016).
- 6 Kestävyyssvaje voidaan jakaa kahteen tekijään. Ns. rakenteellinen alijäämä tarkoittaa julkisen talouden alijäämää, kun talous on saavuttanut keskipitkän aikavälin potentiaalisen tuotannon tasonsa, ts. työllisyys on parhaalla kestäväällä tasolla ja tuottavuus trendillään. Tämän lisäksi kestävyysvajetta aiheuttavat väestön ikääntymiseen liittyvät tekijät, ennen kaikkea eläke- ja hoivamenot. Molemmat näistä kahdesta tekijästä ovat hyvin epävarmoja, eri syistä. Etlassa on pyritty arvioimaan väestökehitykseen ja eläkevarojen tuottoon liittyvän epävarmuuden vaikutusta. Tulosten perusteella pelkästään näihin tekijöihin liittyvän epävarmuuden takia on 50 prosentin todennäköisyys, että todellinen kestävyysvaje on vähintään 2 prosenttiyksikköä suurempi tai pienempi kuin piste-estimaatti (Lassila ja Valkonen, 2008).
- 7 Dustmann ym. (2014) argumentoivat, että palkkamaltti oli tärkein syy Saksan kustannuskilpailukyyn paranemiseen ja vahvaan työllisyyden lisääntymiseen. Ns. Hartz-reformit, joissa työttömyysturvaa leikattiin ja työn tarjonnan kannustimia vahvistettiin tätä kautta, vaikuttivat vasta verraten myöhään ja olivat pikemminkin täydentäviä kuin ensisijaisia syitä hyvään työllisyyskehitykseen.
- 8 Etlan makromallilla tehtyjen laskemien mukaan palkkojen jäädyttäminen vuoden 2010 tasolle olisi lisännyt työllisyyttä toteutuneeseen verrattuna vähintään 40 000 työpaikalla vuoteen 2016 mennessä. Tämä on samaa suuruusluokkaa kuin noin 20 prosenttia devalvaation arvioitu vaikutus (Vihriälä, 2017).
- 9 Baldwin (2016) korostaa globalisaation uuden, noin vuodesta 1990 alkaneen, vaiheen poikkeavuutta aiemmista integraatiovaiheista juuri siitä syystä, että kilpailu ulottuu nyt toimintojen ja työtehtävien tasolle, sen sijaan, että yritykset ja maat kilpailisivat vain lopputuotteilla. Ali-Yrkkö ym. (2017) osoittavat puolestaan, että Baldwinin globalisaatioanalyysi istuu erittäin hyvin Suomen taloushistorian tulkittamiseen.

- 10 Ks. esim. Bassanini ja Garnero (2013).
- 11 Eerola ym. (2018) esittävät tuoretta tutkimusnäyttöä varainsiirtoveron kielteisistä vaikutuksista työvoiman liikkuvuuteen.
- 12 Ks. Kauhanen ym. (2018).
- 13 Noin 40 prosenttia sekä työttömistä että ei-työssä olevista työkäisistä on Helsingin, Tampereen ja Turun seutukunnissa ja 66 prosenttia 12 suurimman seutukunnan alueella.
- 14 Ks. Maanselkä (2018).
- 15 Hallitus asetti syksyllä 2017 työryhmän valmistelemaan sosiaaliturvan kokonaisuudistusta. Ryhmän työn pitäisi valmistua keväällä 2019. Maaliskuussa 2018 valmistui jo hallituksen asettaman asiantuntijaryhmän raportti eriarvoisuuden vähentämisestä (Valtioneuvoston kanslia, 2018). Siinä hahmotellaan sosiaaliturvan yksinkertaistamista tavalla, joka tekisi työhön osallistumisen aina kannattavaksi pelkkään sosiaaliturvaan turvautumisen sijasta.

KIRJALLISUUS

- ACEMOGLU, D.** ja Restrepo, P. (2018). Artificial intelligence, automation and work. NBER Working Paper 24196. <http://www.nber.org/papers/w24196>
- ALI-YRKKÖ, J.,** Lehmus, M., Rouvinen, P. ja Vihriälä, V. (2017). Riding the Wave: Finland in the Changing Tides of Globalisation. <https://www.etla.fi/julkaisut/riding-the-wave-finland-in-the-changing-tides-of-globalisation/>
- BALDWIN, R.** (2016). The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization. The Belknap Press of Harvard University Press
- BASSANINI, A.** ja Garnero, A. (2013). Dismissal protection and worker flows in OECD-countries: Evidence from cross-country/cross-industry data. *Labour Economics*, 21, 25–41.
- CLARK, A. E.,** ja Oswald, A. J. (1994). "Unhappiness and unemployment." *The Economic Journal* 104, no. 424, 648–659.
- DUSTMANN, C.,** Fitzenberger, B., Schönberg, U., ja Spitz-Oener, A. (2014). From Sick Man of Europe to Economic Superstar: Germany's Resurgent Economy. *Journal of Economic Perspectives*, Volume 28, Number 1, Winter 2014, 167–188.
- EEROLA, E.,** Harjunen, O., Lyytikäinen, T. ja Saarimaa, T. (2018). Varainsiirtoveron asuntomarkkinavaikutukset. <http://tietokaytoon.fi/documents/1927382/2116852/8-2018-Varainsiirtoveron+asuntomarkkinavaikutukset/ec679b87-f61b-46c3-aa98-107017e5fdf0?version=1.0>
- KAUHANEN, A.** ja Vihriälä, V. (2016). Työn määrä: Miksi Suomessa pitäisi tehdä enemmän työtä?. ETLA Raportit No 50. <http://pub.etla.fi/ETLA-Raportit-Reports-50.pdf>
- KAUHANEN, M.,** Maliranta, M., Ruuskanen, P., Tuomaala, M., Spolander, M. ja Pönkä, H. (2018). 19 kysymystä ja vastausta Suomen työmarkkinoista ja työvoimakapeikoista. Valtiovarainministeriö. http://vm.fi/documents/10623/6248314/Julkaisu_tyovoimaka-peikoraportti/3352515b-506a-4812-90b0-13262857a406?version=1.0
- LASSILA, J.** ja Valkonen, T. (2008). Population Ageing and Fiscal Sustainability in Finland: A Stochastic Analysis. Bank of Finland Research Discussion Paper No. 28/2008. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1318176
- MAANSELKÄ, A.** (2018). Kannustava perusturva. https://www.dropbox.com/s/kf3vjag9ptjxcou/Kannustava%20perusturva_Verkkokirja_FINAL.pdf?dl=0
- VALTIONEUVOSTON** kanslia (2018). Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti. <http://julkaisut.valtioneuvo.fi/handle/10024/160706>
- VIHRIÄLÄ, V.** (2017). Euro ja Suomi: eron sijasta huomio työmarkkinoihin. ETLA-kolumni 17.1.2017. <https://www.etla.fi/kolumnit/euro-ja-suomi-eron-sijasta-huomio-tyo-markkinoihin/>